

FRANCIS FUKUYAMA, *IDENTITY. THE DEMAND FOR DIGNITY AND THE POLITICS OF RESENTMENT*

Farrar, Straus and Giroux, 2018, 218 s.

RADIM BĚLOHRAD

Katedra filozofie FF MU, Česká republika, belohrad@phil.muni.cz

RECENZE

V posledních několika dekádách se ve vyspělých demokraciích objevuje trend, kdy si stále větší množství skupin definovaných určitým společným atributem klade nároky na uznání a domáhá se sociální spravedlnosti. Samotná podstata tohoto jevu není v západních zemích nijak bezprecedentní. Demokratické režimy jsou založeny na principu, podle kterého jsou si všichni lidé inherentně rovni, a proto je legitimní, když jedinci, jejichž status není společností takto uznán, na tuto skutečnost upozorní a žádají nápravu. Není ani nic divného na tom, že se spravedlnosti domáhají skupiny vymezené nějakým společným atributem. Historická zkušenost dělníků, žen či Afroameričanů jasně ukazuje, že demokracie svému závazku ne vždy plně dostály a že i v rámci formálně spravedlivého systému může docházet ke znevýhodňování početných skupin občanů. Současný vývoj konceptu spravedlnosti v západních zemích ovšem odráží několik nových faktorů. Především se počet skupin, které se nárokují uznání, markantně zvětšil. Zároveň s tím se zúžil rozsah atributů, které danou skupinu vymezují. Zatímco dříve o svá práva usilovali původní obyvatelé některých zemí, Afroameričané či ženy, dnes do tohoto seznamu spadá celá řada skupin definovaných etnicky, nábožensky či dle celé škály sexuálních orientací, případně na základě kombinací několika takových atributů. Navíc příslušnost k dané skupině je mnohdy dána čistě subjektivní identifikací s touto skupinou, nikoli na základě objektivních faktů. A nakonec se také požadavek na uznání stejného statusu proměnil na požadavek uznání výjimečnosti dané skupiny.

Tématem politiky identity, jak je tento fenomén v současnosti obvykle označován, se zabývá nejnovější kniha stanfordského profesora mezinárodních studií Francise Fukuyamy. Kniha odpovídá na otázku, jak došlo k tomu, že tradiční politika orientovaná podle osy pravice – levice je nyní fragmentována na širokou škálu požadavků vznášených skupinami s partikulárními identitami. Ovšem kniha má také hodnotící aspekt; poukazuje sice na přirozenost takového vývoje v demokracii, ale zároveň popisuje rizika spojená s existencí plurality identit v rámci

státních útvarů. Nakonec Fukuyama nabízí také konkrétní opatření, která by měly demokratické režimy přijmout, aby absorbovaly z nového trendu to dobré a přitom se nevrátily do vlastní zkázy.

Kniha je rozčleněna do čtrnácti kapitol, z nichž více než dvě třetiny věnuje autor analýze přerodu tradiční politiky do politiky identity.

Milníkem je v tomto ohledu polovina druhé dekády 21. století, kdy došlo k dramatické změně. Několik desítek let před tím probíhala tzv. třetí vlna demokratizace, ve které markantně vzrostl počet demokratických zemí světa a snížila se světová chudoba. Pak ovšem přišlo vystřízlivění, za jehož klíčové příčiny považuje Fukuyama ekonomickou krizi z roku 2008, následnou politickou krizi mezi EU a Řeckem, nástup řady nových autoritativních režimů (Turecko, Maďarsko atd.), velké zklamání z výsledků arabského jara a v neposlední řadě zvolení D. Trumpa prezidentem USA a odchod Británie z EU. V tomto procesu došlo simultánně k přerodu tradiční levice a pravice. Levice se odklonila od otázek ekonomické rovnosti k obhajobě zájmů marginalizovaných skupin; pravice opustila tradiční boj za svobodu a přiklonila se k obhajobě národní identity. Fukuyama zde polemizuje s Marxem, podle kterého jsou sociální změny vždy motivovány ekonomicky. Má za to, že v současných změnách významně figuruje faktor, který byl teoretiky společnosti a dějin často ignorován, totiž *touha po uznání* a s ní spojená emoce *rozhořčení*, pokud není naplněna. Pochopení politiky identity vyžaduje konceptualizaci právě tohoto silného motivu.

Že tento silný impuls byl víceméně akademicky přehlížen, ukazuje Fukuyama v kapitole nazvané *Třetí část duše*. Vrací se k Platónovu členění duše na rozum, vznětlivost a žádostivost a ukazuje, že moderní ekonomie ve svém modelu člověka jakožto racionálního egoisty reflektuje pouze rozumnou a žádostivou složku, ale nepočítá s ničím, co by odpovídalo vznětlivé složce (thymos). Ta je podle Fukuyamy ovšem klíčová pro pochopení současné změny v politice. Lidé mají totiž kromě svých preferencí a schopnosti si je zajistit také silnou touhu uznání. Thymos je ta část duše, která po uznání touží a která je pyšná, pokud ho získá, a rozhořčená a zostuzená, pokud je jí odepřeno.

Thymos je ovšem jen jedním kořenem současného pojmu identity. Dalším, neméně podstatným je rozlišení mezi vnitřním a vnějším Já a přesvědčení, že vnitřní Já je autentičtější a hodnotnější. Kořeny tohoto rozlišení sleduje Fukuyama až do období reformace a nalézá je v učení Martina Luthera, podle kterého je vnitřní Já zcela privátní a přístupné pouze introspekci. Lutherovo rozlišení mělo primárně teologickou podstatu; sekulární verzi koncepce o vnitřním Já pak přinesl Jean Jacques Rousseau, který popsal stav vědomí prvního člověka, které je čisté a nezátížené nánosy civilizace. Jeho cílem má být oproštění se od společenských norem, které jsou jeho přirozenosti vnější a brání naplnění jeho potenciálu a dosažení štěstí. V těchto myšlenkách identifikuje Fukuyama zárodek současných proklamací o tom, že společenské normy jsou v rozporu s žitou zkušeností marginalizovaných jedinců a jedině radikální transformace společnosti umožní jejich emancipaci a autenticitu.

Dalším klíčem k současné politice identity je pochopení vývoje konceptu lidské důstojnosti. Fukuyama opět předkládá historickou analýzu sledující tento vývoj od antického pojetí, kde byla důstojnost primárně atributem třídy válečníků, přes biblické pojetí, Kanta a Hegela až k modernímu konceptu. Během této geneze dochází postupně k sekularizaci důstojnosti a k její univerzalizaci. V moderním konceptu je důstojnost inherentní vlastností každého lidského jedince nehledě na jeho náboženství či sociální zařazení a demokratické společnosti jsou založeny na uznání této důstojnosti u každého jedince.

Fukuyama tvrdí, že výše uvedené základní ingredience současného konceptu identity byly pevně společensky ukotveny již v 19. století. Od té doby také dochází k rozdělení hnutí za identitu na dva paralelní myšlenkové proudy. Jeden akcentuje právo každého jedince na svobodné vyjádření vlastní jedinečnosti, druhý naopak připisuje podobné právo širším skupinám, z počátku nejčastěji národním a náboženským.

Kapitoly 7–10 věnuje analýze těchto dvou proudů. V otázce nacionalismu identifikuje jako klíčové dílo J. G. Herdera a také ekonomické vlivy, zejména proces industrializace, který vedl k migraci lidí za prací do měst, oslabení tradičních komunit, ztrátě identity a pocitu bezpečí v novém prostředí a hledání viníků, což v posledku vedlo například v německém prostředí k příklonu odcizených jedinců k antisemitismu a německému nacionalismu. U současného islamismu spatřuje Fukuyama podobný vývoj, motivovaný zejména příchodem nových technologií do tradičních komunit, což přivedlo hodnotový pluralismus, který následně opět vedl k otázkám identity. U koloniálních velmocí navíc došlo k odcizení potomků imigrantů nejen od hodnot svých rodičů, ale také od hodnot hostitelské společnosti, ve které se jim nepodařilo uspět. Příklon k náboženskému extrémismu je jen dalším projevem touhy po uznání.

Fukuyama si také klade otázku, proč nárůst ekonomické nerovnosti v moderní společnosti nevedl jednoduše k posílení levice, která je tradičně na otázky rovnosti velmi citlivá, a místo toho došlo k posílení nacionalismu a náboženského extremismu. Důvod vidí právě v tom, že újma těchto odcizených jedinců není vnímána pouze jako ekonomická újma. Ekonomické faktory jsou zde úzce spjaty s otázkami identity. Nemajetný člověk je ve společnosti neviditelný, nedostává se mu uznání od druhých a nenalézá ani uznání u sebe sama. Společenská neviditelnost je vnímána jako mnohem větší újma než ekonomická deprivace.

Tuto tezi dále Fukuyama rozvíjí na mnoha současných příkladech. Má za to, že hnutí žen za spravedlivé platové podmínky není motivováno jen ekonomickými pohnutkami, což dokladuje mj. na vrcholných manažerkách technologických korporací, které představují ekonomickou elitu světa, a přesto se cítí nedoceny. Podobná neviditelnost současné americké střední třídy stojí v pozadí politického úspěchu Donalda Trumpa.

Druhému, individualistickému proudu v politice identity věnuje kapitolu *Demokratizace identity*. Zde kromě zmiňovaných autorů, kteří rozpracovali myšlenku hodnoty vnitřního Já, uvádí jako další vlivný zdroj psychologie Abrahama Maslowa, který popsal sebeúctu jako nejvyšší lidskou

potřebu a seberealizaci jako nejvyšší cíl lidského úsilí. Maslowovy myšlenky našly živnou půdu v think tanku s názvem *California Task Force to Promote Self-Esteem*, který měl nesmírný vliv na formování politiky identity v USA. Podle závěrů této studijní skupiny jsou schopnosti každé lidské bytosti hodnotné a potřebné, každá bytost má ctít a oslavovat svou unikátní rasu, kulturu, své etnikum či gender a naše vnitřní hodnota je vyjádřitelná pouze emocemi, nikoli rozumem. Podle Fukuyamy byla zásadním nedostatkem této iniciativy skutečnost, že se snažila zvýšit sebevědomí každého člověka, a přitom nedokázala jasně definovat lidské ctnosti, které skutečně stojí za podporu, a uniformě trvala na tom, že každé vnitřní Já je hodnotné a hodné exprese. Přesto získala v USA nesmírný vliv.

Druhý vlivný faktor v individualistickém proudu nazývá Fukuyama *triumf terapie*. Podle tohoto přesvědčení vzniklo po úpadku tradiční morálky ukotvené v náboženství vakuum, které postupně zaplnila psychoterapie, která rovněž propagovala myšlenku, že společenské normy jsou opresivní a brání expresi lidské jedinečnosti.

Tyto dva proudy poté formovaly americkou politiku; přesvědčení o tom, že rolí státu je zajistit každému jedinci základní práva, bylo nahrazeno myšlenkou, že úkolem státu je zajistit, aby měl každý občan o sobě pozitivní mínění, neboť tím bude zajištěno uznání, které mu náleží.

Do 60. let existovaly v diskusi o identitě primárně výše popsané individualistické proudy na jedné straně a proudy nacionalistické a náboženské na straně druhé. Kapitola *Od identity k identitám* mapuje následný vývoj, kdy došlo k novým sociálním hnutím za práva stoupců nejrůznějších názorových proudů, vedle již zmíněných také například environmentalistů či LGBT komunity, a roztříštění konceptu identity na fragmenty. Rezonují opět Rousseauovy myšlenky o čistém vnitřním Já, ale nyní je individuální identita nazírána skrze členství v určité komunitě. Z „Já“ se najednou stává „Já jako žena“ nebo „Já jako transsexuální Hispánc“ a nejde již o uznání stejného statusu jako u mainstreamové populace, ale o uznání jedinečnosti, neboť žitá zkušenost každého takového jedince je údajně nepřenositelná.

Tyto myšlenky poté rychle převzaly americké univerzity, které začaly upravovat svá kurikula tak, aby zahrnovala díla reprezentující všechny minority a zneuznané bez ohledu na jejich hodnotu, kvalitu či historický dopad.

Fukuyama uznává, že tento trend, který pokračuje do dnešní doby, přinesl řadu dobrých věcí. Příkladem může být hnutí *#MeToo*, které přineslo hlubokou reflexi převládajících vztahů k ženám. Ovšem domnívá se, že velká pluralita identit přináší také řadu problémů, zejména kvůli velmi úzkému vymezení jednotlivých skupin. Konkrétně poukazuje na to, že akcentem na takto vymezené skupiny ztrácíme ze zřetele problémy tradičně znevýhodněných jedinců (dělnická třída), kterým tyto změny nijak neprospěly. Kromě toho dochází k ohrožení svobody slova, neboť podstatným prvkem nové filozofie identity je domněnka, že žitá zkušenost se nejlépe vyjadřuje emocionálně, přednost mají přesvědčení, která jsou upřímně zastávána, a nikoli ta, která jsou

racionálně zdůvodněna, a zejména že pokud je nějaký argument pro někoho urážlivý, pak je to dostatečný důvod pro jeho odmítnutí.

Fukuyama dále ukazuje, že v důsledku těchto obav došlo i k pohnutí v současné pravici, která však převzala model politiky identity a začala své tradiční zastávce také označovat za marginalizované, zneuznané či neviditelné.

Závěrečné kapitoly knihy jsou hodnotící a návodné. Fukuyama má za to, že identity nejsou biologicky podmíněné a je možné je formovat. Přestože se žitá zkušenost některého jedince může jevit jako nepřenositelná, při dobré vůli můžeme nalézt společný jazyk a porozumění. Společnost musí napravit nespravedlnosti páchané na marginalizovaných skupinách, na druhou stranu musí zabránit totální fragmentaci a musí formulovat společné cíle a vyvíjet společné úsilí k jejich dosažení. Je nutné, aby společnosti definovali širší identitu, se kterou se budou občané moci identifikovat.

Vyústěním Fukuyamovy knihy je obhajoba nutnosti vybudování národní identity. Kvalitně uchopená národní identita zajišťuje fyzickou bezpečí obyvatel, umožňuje dobrou vládu, podporuje ekonomický růst a posiluje vzájemnou důvěru mezi občany. Tím se autor zároveň vymezuje vůči myšlence globálního kosmopolitismu, neboť se domnívá, že velké nadnárodní celky nejsou schopné zajistit potřebou identifikaci občanů se svými zájmy a motivovat je pro společnou věc. Fukuyama se například staví skepticky k možnosti vytvoření společné evropské identity. Správně vymezená národní identita se zdá být jedinou volbou.

Otázka je, jak jí dosáhnout. Fukuyama má za to, že národy by měly především klást větší důraz na integraci národnostních menšin a imigrantů a zároveň předefinovat koncept národní identity tak, aby odpovídal stávajícím převládajícím charakteristikám. Protože celá řada demokratických zemí je charakterizována národnostně velmi pestrými populacemi, je nemožné a nežádoucí vymezovat národnost pomocí etnického původu. Jako vhodné řešení se mu jeví budovat národní identitu na základě určitého kréda (důvěra v ústavu, platnost zákona, demokratickou zodpovědnost, rovnost) doplněného o pozitivní občanské ctnosti. V předposlední kapitole například rozebírá imigrační a integrační politiku různých zemí a dospívá k závěru, že je nezbytné, aby občanství nebylo takřikajíc zadarmo a aby jedinci bez občanství nemohli používat příliš širokou škálu sociálních benefitů. Jako vhodné řešení se mu jeví například zavedení národní služby (ať už vojenské nebo civilní) jako podmínky pro získání občanství. Dále také doporučuje odmítnutí dvojího občanství, posílení základní výchovy k občanství, striktní odlišování práv občanů a cizinců. Imigrace by měla být udržována v rozumných mezích, protože každá země má právo zvažovat své existenční a ekonomické zájmy ve světle velkého přílivu žadatelů o azyl. Proto by Evropa měla posílit kontrolu svých vnějších hranic a podporovat organizace jako Frontex. Pro USA je podle Fukuyamy nerealistické, aby vypovědělo údajných 12 milionů nelegálních migrantů a zcela uzavřelo své hranice, ovšem nabízí se například sankcionování zaměstnavatelů nelegálních migrantů. Všechna tato opatření mají za cíl nalézt stabilní společnost,

ve které bude existovat silný jednotící element. Tím se předejde fatální fragmentaci společnosti, kterou ilustruje například situace v současné Sýrii.

Fukuyamova kniha je v současném světě nesmírně potřebná. Fragmentaci společnosti na jednotlivé zájmové skupiny není možné čelit, pokud nepochopíme správně její příčiny. Autor opakovaně zdůrazňuje, že by bylo chybou hledat původ problémů pouze mezi ekonomickými příčinami, a pečlivě analyzuje koncepty důstojnosti, vnitřního Já, touhy po uznání a identity, aby ukázal, z jakých zdrojů pramení požadavky příslušníků nejrůznějších skupin orientovaných podle úzce vymezených definujících charakteristik. Kniha je jasná a čtivá a základní teze v ní obhajované jsou dobře zdůvodněné. Zbývá jen zodpovědět otázku: „Proč číst autora, který se již jednou pořádně zmýlil?“. Není snad sama skutečnost, že Fukuyama napsal knihu o rozhořčení celých skupin občanů proto, že jejich identita není v dominantní společnosti uznávána, jasným důkazem toho, že jeho slavné představy o konci dějin, které dojdou naplnění v liberální demokracii, byly zcestné? Ano, tato námitka se nabízí a autor si jí je dobře vědom. V knize na ni odpovídá, ale ponechám již na čtenáři, aby se s ní seznámil.

Toto dílo lze užívat v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
